CO OVLIVŇUJE PRACOVNÍ SCHOPNOST (STÁRNOUCÍCH) UČITELŮ STŘEDNÍCH ŠKOL?

WHAT AFFECTS THE WORK ABILITY OF (AGEING) UPPER-SECONDARY SCHOOL TEACHERS?

Petr Hlaďo[1], **Klára Harvánková**[1]

[1] Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Udržování a podpora pracovní schopnosti učitelů je jednou z cest k prevenci jejich předčasného odchodu z učitelské profese. Cílem této studie bylo identifikovat prediktory pracovní schopnosti učitelů středních škol. Vzorek byl tvořen 531 středoškolskými učiteli (57,6 % žen). Relativně větší empirická podpora byla nalezena pro vliv syndromu vyhoření, smyslu pro soudržnost, work-life balance a pracovních vztahů na pracovní schopnost učitelů, než pro vliv věku, výkonu funkce třídního učitele, pracovní zátěže a péče o stárnoucí příbuzné.

Klíčová slova: *pracovní schopnost, syndrom vyhoření, stárnoucí učitelé*

Abstract

Maintaining and promoting teachers' work ability is essential for preventing early exit from the teaching profession. This study aimed to identify the predictors of work ability among upper-secondary school teachers. The sample comprised 531 upper-secondary school teachers (57.6% females). Relatively greater empirical support was found for the effects of burnout, sense of coherence, work-life balance, and perceived professional relationships on work ability than for the impact of age, homeroom teacher duties, workload, and caring for elderly relatives.

Keywords: *work ability, burnout, aging teachers*

1 Úvod

V posledních několika dekádách dochází k výrazným změnám ve věkovém složení obyvatelstva jak v zemích Evropské unie, tak v České republice. Jedním z problémů, s nímž se bude muset české školství vypořádat, je stárnutí učitelů

a jejich předčasné odchody z učitelské profese (srov. OECD, 2020). Jednou z cest, jak podpořit stárnoucí učitele, aby byli schopni plnit vysoké pracovní požadavky a zůstali v učitelské profesi, je udržování a podpora jejich pracovní schopnosti.

2 Pracovní schopnost učitelů

Pracovní schopnost je definována jako způsobilost jedince vykonávat práci s ohledem na pracovní nároky, zdravotní stav a duševní zdroje (Ilmarinen & Rantanen, 1999). Pracovní schopnost učitelů tedy představuje rovnováhu mezi individuálními zdroji (fyzické a duševní zdraví, funkční kapacita, kvalifikace, profesní kompetence, postoje, motivace aj.) a prací (náplň práce, pracovní požadavky, pracovní prostředí) (srov. Ilmarinen, et al., 2008).

Pracovní schopnost je teoreticky ukotvena především v tzv. modelu pracovních požadavků a zdrojů (*job demands-resources model*; JD-R) (Bakker & Demerouti, 2007). V posledních letech se řada výzkumů, metaanalýz a přehledových studií (např. Cadiz et al., 2019) zaměřila na otázku, které faktory působí na úroveň pracovní schopnosti. Ačkoliv je pracovní schopnost zásadní pro zvýšení pracovní výkonnosti učitelů a pro prevenci předčasných odchodů učitelů z učitelské profese, na tuto profesní skupinu se dosavadní výzkum zaměřoval spíše sporadicky.

3 Metodologie výzkumu

Cílem našeho výzkumu bylo identifikovat prediktory pracovní schopnosti učitelů středních škol. Na základě teorií a předchozích empirických poznatků (přehled viz Hlaďo, 2020) jsme předpokládali, že pracovní schopnost bude predikována: (1) sociodemografickými charakteristikami učitelů (věk a pohlaví), délkou pracovních zkušeností, atributy pracovní smlouvy, pracovními povinnostmi, pracovní zátěží, vztahy v pracovní oblasti a péčí o blízké; (2) smyslem pro soudržnost, work-life balance a zdravým životním stylem; (3) syndromem vyhoření.

Výběrový soubor byl tvořen 531 učiteli (M = 50,0 let; SD = 9,94; 57,6 % žen) z patnácti středních škol v Jihomoravském kraji. Sběr dat s využitím dotazníku proběhl od března do června 2019.

4 Výsledky

K analýze byla použita mnohonásobná lineární regrese s metodou blockwise. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 1. Na základě finálního modelu (model 3), který vysvětluje 44 % rozptylu pracovní schopnosti, můžeme konstatovat, že nejvýznamnějším prediktorem příznivé pracovní schopnosti je syndrom vyhoření. Dále se ukázalo, že pracovní schopnost lze predikovat smyslem pro soudržnost, work-life balance a pracovními vztahy (s vedením školy, s kolegy, se žáky a jejich rodiči). Nižší empirická podpora byla nalezena pro vliv věku, výkonu funkce třídního učitele, pracovní zátěže a péče o stárnoucí příbuzné.

Tabulka 1

Prediktory pracovní schopnosti

Prediktory	Model 1			Model 2			Model 3		
	b	SE_b	β	*b*	SE_b	β	*b*	SE_b	β
(Konstanta)	37,835***	3,295		27,884***	3,247		47,403***	3,363	
Věk	−0,037	0,037	−0,071	−0,076*	0,034	−0,145	−0,081**	0,030	−0,154
Pohlaví	−0,701	0,505	−0,066	−0,681	0,466	−0,065	−0,422	0,411	−0,040
Počet let v profesi učitele	0,013	0,034	0,026	0,026	0,032	0,054	0,040	0,028	0,083
Typ pracovní smlouvy	−0,166	0,763	−0,010	0,031	0,705	0,002	0,170	0,621	0,010
Délka úvazku	−0,625	0,688	−0,044	−0,360	0,637	−0,025	−0,282	0,561	−0,020
Funkce třídního učitele	−1,049*	0,500	−0,100	−0,922*	0,461	−0,088	−1,236**	0,407	−0,118
Pracovní zátěž	−1,655***	0,416	−0,187	−0,721†	0,401	−0,082	−0,144	0,358	−0,016
Pracovní vztahy	3,587***	0,609	0,272	1,842**	0,602	0,140	0,645	0,542	0,049
Péče o děti	−0,182	0,516	−0,017	0,113	0,478	0,011	0,214	0,422	0,020
Péče o stárnoucí příbuzné	−1,230*	0,630	−0,092	−1,013†	0,589	−0,076	−0,668	0,520	−0,050
Smysl pro soudržnost				0,944***	0,210	0,214	0,057	0,201	0,013
Work-life balance				1,908***	0,438	0,229	0,938*	0,395	0,113
Zdravý životní styl				0,762†	0,404	0,089	0,586	0,357	0,068
Syndrom vyhoření							−3,102***	0,281	−0,535
R^2	0,141			0,275			0,439		
adj. R^2	0,120			0,252			0,420		
ΔR^2				0,134			0,164		
$F(df)$ for R^2	6,91 (10, 422)***			12,22 (13, 419)***			23,32 (14, 418)***		
$F(df)$ for ΔR^2				25,84 (3, 419)***			121,85 (1, 418)***		

Kódování: Pohlaví (0 = muž, 1 = žena), délka úvazku (0 = plný, 1 = částečný), typ pracovní smlouvy (0 = na dobu určitou, 1 = na dobu neurčitou), funkce třídního učitele (0 = ne, 1 = ano), pracovní zátěž (škála 1–4; vyšší hodnoty značí větší pracovní zátěž), pracovní vztahy (škála 1–4; vyšší hodnoty značí lepší pracovní vztahy s vedením, kolegy, žáky a rodiči), péče o děti (0 = ne, 1 = ano), péče o stárnoucí příbuzné (0 = ne, 1 = ano), smysl pro soudržnost (škála 1–7; vyšší hodnoty značí vyšší smysl pro soudržnost), work-life balance (škála 1–4; vyšší hodnoty značí příznivější work-life balance), zdravý životní styl (škála 1–4; vyšší hodnoty značí příznivější životní styl).

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001; † p < 0,01

5 Závěry a diskuse

Náš výzkum potvrdil negativní vliv syndromu vyhoření na pracovní schopnost. Tento poznatek je v souladu s poznatky předchozích výzkumů realizovaných u učitelů v zahraničí (např. Fagoso et al., 2016). Některé výzkumy však prokázaly,

že syndrom vyhoření může být nejenom prediktorem nízké pracovní schopnosti, ale nízká pracovní schopnost může u učitelů zapříčinit vznik syndromu vyhoření (Viotti et al., 2019). Doporučujeme, aby se budoucí výzkum zaměřil na hlubší prozkoumání tohoto vztahu, tak jak o něm uvažuje i konceptuální integrační model pracovní schopnosti (Cadiz et al., 2019).

Přestože byl vliv dalších prediktorů na pracovní schopnost relativně nízký, při podpoře pracovní schopnosti učitelů je třeba kromě syndromu vyhoření brát v úvahu vliv smyslu pro soudržnost, work-life balance a vnímané kvality pracovních vztahů.

Poděkování

Tento příspěvek je výstupem projektu Modifikace finského vzdělávacího programu Towards Successful Seniority na základě aktuálních potřeb učitelů středních škol (TL02000290), který byl podpořen Technologickou agenturou České republiky.

6 Literatura

OECD. (2020). TALIS 2018 *Results (Volume II): Teachers and school leaders as valued professionals.* OECD Publishing.

Ilmarinen, J., & Rantanen, J. (1999). Promotion of work ability during ageing. *American Journal of Industrial Medicine, Suppl 1*, 21–23. https://doi.org/10.1002/(sici)1097-0274(199909)36:1+<21:aid-ajim8>3. 0. co;2-s

Ilmarinen, J., Gould, R., Järvikoski, A., & Järvisalo, J. (2008). Diversity of work ability. In Gould, R., Ilmarinen, J., Jarvisalo, J., & Koskinen, S. (Eds.), *Dimensions of work ability: Results of the Health 2000 Survey* (pp. 13–24). FIOH.

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The job demands–resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, *22*(3), 309–328. https://doi.org/10.1108/02683940710733115

Cadiz, D., Brady, G., Rineer, J. R., & Truxillo, D. (2019). A review and synthesis of the work ability literature. *Work, Aging, and Retirement*, *5*(1), 114–138. https://doi.org/10.1093/workar/way010

Hlaďo, P., Dosedlová, J., Harvánková, K., Novotný, P., Gottfried, J., Rečka, K., Petrovová, M., Pokorný, B., & Štorová, I. (2020). Work ability among

upper-secondary school teachers: Examining the role of burnout, sense of coherence, and work-related and lifestyle factors. *International journal of environmental research and public health*, *17*(24), 9185. https://doi.org/10.3390/ijerph17249185

Fragoso, Z. L., Holcombe, K. J., McCluney, C. L., Fisher, G. G., McGonagle, A. K., & Friebe, S. J. (2016). Burnout and engagement: Relative importance of predictors and outcomes in two health care worker samples. *Workplace Health & Safety*, *64*(10), 479–487. https://doi.org/10.1177/2165079916653414

Viotti, S., Guidetti, G., Sottimano, I., Martini, M., & Converso. D. (2019). Work ability and burnout: What comes first? A two-wave, cross-lagged study among early childhood educators. *Safety Science*, 118, 898–906. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2019. 06. 027